

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वर प्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश श्री तिल प्रसाद श्रेष्ठ

संक्षिप्त आदेश

०८०-WF-०००१

विषय: उत्प्रेषण परमादेश समेत।

कोशी प्रदेश, नेकपा (एमाले) प्रदेश संसदीय दलका नेता जिल्ला झापा रिट
गौरादह न.पा. वडानं ३ बस्ने हिक्मत कुमार कार्की निवेदक

विरुद्ध

माननीय पशुराम खापुङ्ग, प्रदेश प्रमुख, प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, कोशी प्रदेश
विराटनगर १
माननीय मुख्यमन्त्री, उद्धव थापा, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, कोशी
प्रदेश विराटनगर १
माननीय, बाबुराम गौतम, सभामुख, कोशी प्रदेश, कोशी प्रदेश सभा सचिवालय,
विराटनगर १

प्रत्यर्थी

नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा १३३(२) र (३) बमोजिम यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम २३(२)(ग) बमोजिम पूर्ण इजलास समक्ष पेश गर्ने आदेश भएबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त आदेश यसप्रकार छः

१. आम निर्वाचन, २०७९ पश्चात् मिति २०७९।९।२४ मा नेपालको संविधानको धारा १६८(२) बमोजिम मेरो नेतृत्वमा तत्कालीन प्रदेश नं. १ परिवर्तित कोशी प्रदेशको सरकार गठन भएको हो। मेरो नेतृत्वमा गठन भएको सरकारले कोशी प्रदेश सभामा विश्वासको मत लिनुपर्ने अवस्था यही २०८०।०२।१९ मा सिर्जना भई मिति २०८०।०३।१४ मा विश्वासको मतको प्रस्ताव पेश गरेकोमा ऐ. असार १५ गते सो प्रस्ताव निणयार्थ पेश हुँदा प्रदेश सभामा कायम रहेको कुल प्रदेश सभा सदस्य संख्या ९३ को बहुमत अर्थात् कम्तीमा ४७ मत प्राप्त गर्नुपर्नेमा मलाई ४६ मत मात्र प्राप्त भई मैले

हिक्मत कुमार कार्की वि. उद्धव थापा - उत्प्रेषण परमादेश - ०८०-WF-०००१ - पेज नं. १

(संक्षिप्त आदेश)

पेश गरेको प्रस्ताव अस्वीकृत हुन गयो। तत्पश्चात विपक्षी प्रदेश प्रमुखले कोशी प्रदेशको नयाँ सरकार गठनको लागि मिति २०८०।०३।१७ का दिन नेपालको संविधानको धारा १६८(२) बमोजिम भनी मिति २०८०।०३।२१ गते बेलुकी ५ बजे सम्ममा दावी पेश गर्न प्रदेश सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने दुई वा सो भन्दा बढी राजनीतिक दलहरूलाई आह्वान भएको थियो। २०७९ सालको निर्वाचनमा कोशी प्रदेश सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने राजनीतिक दलहरूको सदस्य संख्या क्रमशः नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) ४०, नेपाली कांग्रेस २९, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) १३, राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी ६, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकीकृत समाजवादी) ४ र जनता समाजवादी पार्टी नेपाल १ रहेको छ। नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) का संसदीय दलका सदस्य विपक्षी सभामुख माननीय बाबुराम गौतम मिति २०७९।०९।२८ मा प्रदेश सभाको सभामुख पदमा निर्वाचित भएपछि प्रदेश सभा सदस्यको सरकार गठनको लागि दिने अभिमत, मताधिकार रहेको एक सिट नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादी केन्द्रको घटेको अवस्था छ। विपक्षी सभामुखलेमिति २०७९।०९।२८को प्रदेश सभाको बैठकमा "मैले निष्पक्षताको पदमा आसिन हुँदै गर्दा मेरो हालसम्म रहेको दलसँगको आवद्धता यो सभामुख पदको भूमिका निर्वाह गर्ने कार्यकालसम्म आजैको मितिदेखि अलग भएको" भनी घोषणा गर्नु भएको छ। तर विपक्षी प्रदेश प्रमुखले सरकार गठनको लागि आह्वान भएको सुचना बमोजिम विपक्षी मुख्यमन्त्री उद्धव थापालाई मुख्यमन्त्रीको रूपमा नियुक्त गर्ने प्रस्तावमा प्रदेश सभाका अन्य सदस्यको अलावा विपक्षी सभामुखले पनि हस्ताक्षर गरी समर्थन गर्नुभएको छ। सो बमोजिम विपक्षी सभामुखको हस्ताक्षर सहित प्रदेश सभाको बहुमत आफुलाई रहेकोले नेपालको संविधानको धारा १६८(२) बमोजिमको सरकारको लागि प्रदेश सभाको ४७ मत आफुमा रहेको भनी मुख्यमन्त्रीको पदमा आफ्नो नियुक्तिको लागि विपक्षी प्रदेश प्रमुख समक्ष मिति २०८०।३।२१ मा दावी पेश गर्नु भएछ। उक्त दावीलाई स्वीकार गरी विपक्षी प्रदेश प्रमुखले विपक्षीलाई मुख्यमन्त्रीमा सोही दिन अर्थात् मिति २०८०।३।२१ मा नियुक्त गर्ने निर्णय गर्नुभएको छ। यसरी दावी पेश गर्ने कार्य एवं निर्णय गर्ने कार्य नेपालको संविधान प्रतिकूल छ।

सभामुखको भूमिका प्रदेश सभामा राजनीतिक रूपमा तटस्थ र निष्पक्ष रहनुपर्ने कुरा नेपालको संविधानले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। कुनै पनि निर्णय प्रदेश सभामा हुन नसक्ने वा अनिर्णयको बन्दी प्रदेश सभा बन्न नजाओस् भनी प्रदेश सभामा हुने निर्णयमा मत बराबर भएमा निर्णायक मत मात्र प्रदान गर्न पाउने अधिकार नेपालको संविधानको धारा

१८६ मा व्यवस्था रहेको छ। सो बाहेक प्रदेश सभाको बैठक बाहिर हुने कुनै पनि छलफल, प्रस्ताव, दावी, प्रतिदावीलाई समर्थन गर्ने, प्रस्तावको पक्ष वा विपक्षमा मत जाहेर गर्ने अधिकार विपक्षी सभामुखलाई नेपालको संविधान एवम् प्रचलित कानूनले कहींकतै पनि दिएको छैन। यसको मूल उद्देश्य भनेको प्रदेश सभाको नेताको रूपमा रहने सभामुखलाई राजनीतिक रूपमा तटस्थ र निष्पक्ष राख्नु हो। यस्तो तटस्थ एवम् निष्पक्ष भूमिकामा रहनुभएका विपक्षी सभामुखले अभिव्यक्त गरेको वा समर्थन गरेको मतलाई देखाएर प्रदेश सभाको सरकारको नेतृत्व आफुले गर्ने भनी विपक्षी मुख्यमन्त्रीले पेश गरेको दावी एवम् सो दावीलाई स्वीकार गर्ने विपक्षी प्रदेश प्रमुखको निर्णय नेपालको संविधान, कानून, विधिको शासन र संसदीय प्रणालीका मान्य सिद्धान्त विपरित छ। विपक्षी मुख्यमन्त्रीले आफुलाई मुख्यमन्त्रीमा नियुक्ति गरियोस् भनी पेश गरेको दावीमा समर्थन गर्न प्रदेश सभामा सरकार गठनका लागि मत प्रकट गर्न योग्य सदस्य संख्या ४६ सरहको सदस्य सभामुख हुने होइन। आफ्नो मत प्रकट गर्न अयोग्य विपक्षी सभामुखको समर्थन, हस्ताक्षर समेत गणना गरी प्रदेश सभाको न्यूनतम बहुमत संख्या ४७ रहेको भनी बहुमतको समर्थन देखाउन विपक्षी मुख्यमन्त्रीले मिल्ने होइन। विपक्षी मुख्यमन्त्रीले मिति २०८०।०३।२१ मा मुख्यमन्त्रीमा आफुलाई नियुक्ति गर्नको लागि विपक्षी प्रदेश प्रमुख समक्ष दावी पेश गर्दा दलगत रूपमा योग्य सदस्यको समर्थन संख्या ४६ मात्रै रहेको स्पष्टै छ। विपक्षी सभामुखको समर्थनको हस्ताक्षर कुनै दल विशेषसँग सम्बन्धित हुन सक्ने होइन। विपक्षी मुख्यमन्त्री उद्धव थापालाई मुख्यमन्त्रीमा विपक्षी प्रदेश प्रमुखको नियुक्त दिने निर्णय, पत्राचार सबै नेपालको संविधानको धारा १६८(२) विपरीतको कार्य भएकोले बदरयोग्य छ। प्रदेश प्रमुखले मुख्यमन्त्री नियुक्ति गर्ने गरी भएको मिति २०८०।३।२१को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी संविधानको धारा १६८(३) बमोजिम निवेदकलाई प्रदेश सभाको सबै भन्दा ठुलो दलको संसदीय दलको नेताको हैसियतले सरकारको नेतृत्व गर्ने अवसर दिनु दिलाउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ। साथै, रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म विपक्षी उद्धव थापालाई मुख्यमन्त्रीमा नियुक्ति गर्ने प्रदेश प्रमुखको मिति २०८०।३।२१ को निर्णय, पत्राचार कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु र निज विपक्षी उद्धव थापालाई मुख्यमन्त्रीको रूपमा कुनै पनि काम कारवाही गर्न नदिनु नदिलाउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९ बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कोशी

प्रदेश, नेकपा (एमाले) प्रदेश संसदीय दलका नेता हिक्मत कुमार कार्कीले यस अदालतमा
दिनु भएको रिट निवेदन।

२. यसमा के, कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो
? आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार र कारण भए सो समेत साथै राखी म्याद थाम्न
धमाउन नपाउने गरी मिति २०८०।४।३ गतेसम्म लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी
प्रत्यर्थीहरूका नाममा म्याद सूचना पठाई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि
नाघेपछि पेस गर्नु। प्रस्तुत विषय तत्कालै निरूपण गर्नुपर्ने प्रकृतिको देखिदा माननीय
उद्भव थापालाई कोशी प्रदेशको मुख्यमन्त्रीमा नियुक्ति गर्ने सन्दर्भमा पेस भएका प्रस्ताव,
समर्थन, दावी, हस्ताक्षर लगायतका सम्पूर्ण कागजात सहित माननीय प्रदेश प्रमुखको मिति
२०८०।३।२९ को निर्णयको सकल फाइल कोशी प्रदेश प्रमुखको कार्यालयबाट मिति
२०८०।४।३ गतेभित्र झिकाउनु। मिति २०८०।४।७ गतेको पेसी तोकी प्रस्तुत मुद्दा
सो मितिदेखि निरन्तर सुनुवाइमा राखी निर्णयार्थ पेस गर्नु। प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम किनारा
नभएसम्म दिर्घकालीन असर पर्ने कुनै पनि निर्णय नगर्नु, नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत
नियमावली, २०७४ को नियम ४९(२)(क) बमोजिम प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा अन्तरिम
आदेश जारी गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०८०।३।२७ को आदेश।
३. लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता बाबुराम गौतम २०७९ सालमा सम्पन्न भएको प्रदेश सभा
सदस्य निर्वाचनमा नेकपा (माओवादी केन्द्र) को तर्फबाट ओखलढुंगा जिल्ला प्रदेश सभा
क्षेत्र नं. २ बाट प्रदेश सभा सदस्य पदमा निर्वाचित भएको हुँ। मिति २०७९।०९।२८
मा म प्रदेश सभाको सभामुखमा निर्वाचित भईसकेपछि मैले आफू आवद्ध रहेको दलको
आवद्धतासँग अलग भई प्रदेश सभामा सभामुखले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका निष्पक्ष र तटस्थ
रूपले निर्वाह गर्दै आइरहेको छु। कोशी प्रदेश सभामा मिति २०८०।०३।१५ मा
तत्कालीन मुख्यमन्त्री हिक्मत कुमार कार्कीले विश्वासको मत लिने क्रममा ९३ जना
सदस्य रहेको प्रदेश सभामा ४६ मत मात्र प्राप्त गरी विश्वासको मत प्राप्त हुन नसकेको
अवस्थामा नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम सरकार गठनको
लागि मिति २०८०।०३।१७ मा कोशी प्रदेशको प्रदेश प्रमुखको कार्यालयबाट मिति
२०८०।०३।२९ गते बेलुकी ५ बजेसम्ममा दावी पेस गर्न सूचना आह्वान भएकोमा
कोशी प्रदेश सभामा दलहरूको उपस्थितिको आधारमा सरकार गठन हुन नसक्ने
परिस्थिति उत्पन्न हुन लागेको अवस्थामा नेपालको संविधानले प्रदेश सभाको सभामुखले
सरकार गठनको प्रक्रियामा सहभागी हुन रोक लगाउने संवैधानिक व्यवस्था गरेको

नदेखिएको अवस्थामा सरकार गठनको लागि प्रदेश सभा सदस्यको हैसियतले असल नियतले कुनै आग्रह पूर्वग्रह नराखी सरकार गठनमा सहयोग गरेको हो। निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने होईन। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मा. सभामुख बाबुराम गौतम, कोशी प्रदेश सभाको लिखित जवाफ।

४. रिट निवेदक हिकमत कुमार कार्कीले कोशी प्रदेश सभामा २०८०/३/१५ गते "विश्वासको मत" नपाएपछि प्रदेशप्रमुख माननीय पशुराम खापुङ्गले नेपालको संविधानको धारा १६८(२) बमोजिम सरकार गठनको लागि आह्वान भएबमोजिम चार राजनीतिक दल नेपाली कांग्रेसका २९ जना, ने.क.पा. माओवादी केन्द्रका १२ जना ने.क.पा. एकीकृत समाजवादीका ४ जना र जनता समाजवादी नेपालका १ जना गरी ४६ जना र मा. बाबुराम गौतमको कुनै पनि राजनीतिक दलसँग आवद्ध नरही एकल रूपमा छुटै समर्थन सहित ४७ जनाको दावी परेको अवस्थालाई संवैधानिक व्यवस्था विपरीत भन्न मिल्दैन। कोशी प्रदेश सभाको कुल सदस्य संख्या ९३ जना रहेकोमा ९२ जना प्रदेश सभाका सदस्य र १ जना प्रदेश सभाका सभामुख भएको अवस्था हो। कोशी प्रदेशको सभामुख मा. बाबुराम गौतम कोशी प्रदेश सभा निर्वाचनबाट निर्वाचित भएका माननीय प्रदेश सभा सदस्य हुन् र मा. बाबुराम गौतम कोशी प्रदेश सभाको सभामुख भएको हुनाले निजको प्रदेश सभा सदस्य पद खारेज हुने होईन। उद्धव थापाले मुख्यमन्त्रीको रूपमा विश्वासको प्राप्त गर्न सक्छन् वा सक्दैन भन्ने तथ्यको परीक्षण नेपालको संविधानको धारा १६८(४) बमोजिम विश्वासको मत लिएपश्चात् मात्र निर्यौल हुन्छ। नेपालको संविधानको धारा १६८(२) बमोजिम नियुक्त भएको मुख्यमन्त्रीले धारा १६८(४) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गर्नलाई प्रदेश सभामा परीक्षण हुनुपूर्व नै उद्धव थापालाई मुख्यमन्त्री नियुक्त गर्ने कार्य कानून विपरीत छ भनी दायर भएको रिट खारेजभागी छ। सर्वोच्च अदालतको संवैधानिक इजलासले दोस्रो प्रतिनिधि सभा विघटन सम्बन्धी मुद्दामा (०७७-WC-००७१) प्रतिपादित सिद्धान्त बमोजिम प्रदेश सभामा बहुमत रहेको वा नरहेको भन्ने परीक्षण गर्नुपूर्व नै प्रदेश सभाको अधिकारलाई कुण्ठित गर्ने गरी यस विषयमा न्यायिक हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन। संसदीय प्रणालीको स्थापित परम्परा अनुसार सरकार गठनको एक पछि अर्को विकल्पको खोजी हुनु पर्ने सिद्धान्तलाई अंगीकार गरेको छ। नेकपा (एमाले) कोशी प्रदेश संसदीय दलका नेता हिकमत कुमार कार्कीको पूर्ववर्ति सरकारले कोशी प्रदेश सभामा बहुमत प्राप्त गर्न नसकेपश्चात् बैकल्पिक सरकार गठनको निमित्त मा. उद्धव थापालाई नेपालको संविधानको धारा १६८(२) बमोजिम बहुमत प्राप्त गर्न सक्ने प्रदेश सभा

सदस्यको रूपमा मुख्यमन्त्रीको रूपमा नियुक्त गरिएको हो। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मा. मुख्यमन्त्री उद्भव थापा, कोशी प्रदेशको लिखित जवाफ।

५. मिति २०८०/०३/१४ गते विध्यासको मत प्राप्त होस् भनी तत्कालीन मुख्यमन्त्री हिक्मत कुमार कार्कीले कोशी प्रदेश सभामा राख्नु भएको प्रस्तावमा मिति २०८०/०३/१५ गते सो प्रस्ताव सभामा निर्णयार्थ प्रस्तुत हुँदा आवश्यक बहुमत पुग्न नसकी विध्यासको मत गुमाएपछि मुख्यमन्त्री पद रिक्त हुन पुगेकोले मैले नेपालको महान्यायाधिवक्ताको राय समेतको आधार लिई नेपालको संविधानको भावना र मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै कोशी प्रदेशमा नयाँ सरकार गठनको लागि नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम मिति २०८०/०३/१७ गते ५ दिनको समयसीमा राखी मिति २०८०/०३/२१ गते बिहिवार अपरान्ह ५ बजेसम्ममा कोशी प्रदेश सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने दुई वा दुई भन्दा बढी दलहरूको समर्थनमा बहुमत प्राप्त गर्न सक्ने प्रदेश सभाका सदस्यलाई मुख्यमन्त्री पदमा नियुक्त गरी प्रदेश सरकार गठन गर्नको लागि दावी पेस गर्न आह्वान गरेको थिएँ। सो बमोजिम मिति २०८०/०३/२१ गते अपरान्ह ४ बजेर ५२ मिनेटमा कोशी प्रदेश सभाका माननीय सदस्य उद्भव थापाबाट सरकार गठनको लागि कोशी प्रदेश सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने दलहरू नेपाली काङ्ग्रेस, ने.क.पा. (माओवादी केन्द्र), ने.क.पा. (एकीकृत समाजवादी) र जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल समेतको समर्थनसहित दावी पेस भएको थियो। प्रदेश सभाका सदस्य उद्भव थापाबाट दलहरूको समर्थन समेतको दावी पेस भएपछि नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम प्रदेश सभा सदस्य उद्भव थापालाई सोही दिन कोशी प्रदेश सरकारको मुख्यमन्त्रीमा नियुक्त गरेको हुँ। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कोशी प्रदेशका प्रदेश प्रमुखको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

६. प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तु हेर्दा जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएको देखिएको र त्यसको निराकरण पूर्ण इजलासबाट हुन उपयुक्त देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम २३(२) (ग) बमोजिम मिति २०८०।४।९ गते पूर्ण इजलासमा पेस हुने गरी पेसी तोकी नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०८०।४।८ मा भएको आदेश।

यस अदालतको आदेश:

७. नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस पूर्ण इजलासमा पेस हुन आएको प्रस्तुत विवादमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरु श्री टीकाराम

भट्टराई, श्री बद्रावहादुर कार्की, श्री उषा मल्ल पाठक, डा. श्री सुरेन्द्र भण्डारी, डा. श्री कुमार शर्मा आचार्य, श्री माधव प्रसाद बास्कोटा, श्री कृष्णभक्त पोखरेल, श्री महेश नेपाल, श्री इधरीप्रसाद भट्टराई, श्री रविनारायण खनाल, श्री सानुराज पोखरेल, श्री केदारप्रसाद दाहालका साथै विद्वान् अधिवक्ताहरु डा. श्री भिमार्जुन आचार्य, श्री भोजराज आचार्य, श्री अमर थापा, श्री केदारप्रसाद कोइराला, श्री रत्नकुमार खरेल, श्री तारा कुमार श्रेष्ठ, श्री कृष्णकुमार आडदेम्बे, श्री रविन्द्रकुमार ढुंगाना, श्री राधिका खतिवडा, श्री खिनादेवी ढकाल, श्री मुकुन्द अधिकारी, श्री देवराज खरेल, श्री आशिष उप्रेती, श्री क्रान्ति भट्टराई, श्री कृपा पोखरेल, श्री गुरुभक्त निरौला, श्री विष्णुप्रसाद खनाल, श्री सुजन राई, श्री उपेन्द्र रावत, श्री देवराज कार्की र श्री राजाराम घिमिरेले बहस जिकिर गर्नु भयो।

८. प्रत्यर्थी प्रदेश प्रमुखको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् महान्यायाधिवक्ता डा. श्री दिनमणी पोखरेल, नायव महान्यायाधिवक्ताहरु श्री सञ्जिवराज रेग्मी, डा. श्री टेकबहादुर घिमिरे र श्री विश्वराज कोइराला, सह-न्यायाधिवक्ता श्री गोविन्द खनाल, प्रत्यर्थी प्रदेश सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उप-न्यायाधिवक्ता श्री राजेन्द्रबहादुर बस्नेत, मुख्यमन्त्रीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरु श्री महादेव प्रसाद यादव, श्री गोपालकृष्ण घिमिरे, श्री सिताराम के.सी., श्री प्रेमबहादुर खड्का, श्री यदुनाथ खनाल, श्री मुक्तिनारायण प्रधान, श्री जगन्नाथ ढकाल, विद्वान् अधिवक्ताहरु श्री खम्बबहादुर खाती, श्री ज्ञानेन्द्रप्रसाद अधिकारी, श्री लक्ष्मी कुमारी चौधरी, श्री सेमन्त दाहाल र प्रत्यर्थी सभामुखको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरु डा. श्री विजयप्रसाद मिश्र, श्री रमन कुमार श्रेष्ठ, श्री उपेन्द्रकेशरी न्यौपाने, श्री शंकर सुवेदी, विद्वान् अधिवक्ताहरु श्री पेशलकुमार न्यौपाने, श्री एगराज पोखरेल र श्री दिपेन्द्र झाले गर्नु भएको बहस जिकिर समेत सुनियो।

९. प्रस्तुत रिट निवेदनका सन्दर्भमा देहायका प्रश्नहरू सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो:

क. कोशी प्रदेश सरकार गठनका लागि माननीय सभामुख श्री बाबुराम गौतमले समर्थन जनाई मुख्यमन्त्री पदमा नियुक्तिका लागि श्री उधदव थापाले पेश गर्नु भएको दावी र तदनुसार प्रदेश प्रमुखबाट गरिएको नियुक्ति कार्य संविधान अनुकुल छ, छैन? निज सभामुखले सरकार गठनका लागि गरिएको प्रस्तावमा समर्थन जनाउन मिल्ने हो वा होइन ?

ख. नेपालको संविधानको धारा १६८ (२) बमोजिम सरकार गठन भई धारा १६८ (४) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गरी सरकार सञ्चालन भै आएको क्रममा पछि

विकशित घटनाक्रमको सन्दर्भमा संविधानको धारा १८८ (२) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गर्न नसकेको अवस्थामा संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम अर्को सरकार गठन गर्न मिल्छ वा मिल्दैन ?

ग. प्रदेश सभाका सदस्य माननीय श्री उद्धव थापालाई कोशी प्रदेश सरकारको मुख्यमन्त्री पदमा नियुक्त गरिएको कार्य संविधानसम्मत छ वा छैन ?

घ. रिट निवेदकको मागबमोजिम रिट आदेश जारी हुने वा नहुने के हो ?

१०. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, कोशी प्रदेश सरकार गठनका लागि माननीय सभामुख श्री बाबुराम गौतमले समर्थन जनाउनु भएको र सो समर्थन व्यहोरालाई समेत ग्रहण गरी माननीय प्रदेश प्रमुखले प्रत्यर्थी श्री उद्धव थापालाई मिति २०८०/३/२१ मा कोशी प्रदेशको मुख्यमन्त्री पदमा नियुक्त गर्नु भएको तथ्यमा विवाद देखिदैन। प्रदेश सभाका सभामुखको पद राजनीतिक रूपमा तटस्थ र निष्पक्ष रहनु पर्ने, निजले कुनै पनि प्रकारको राजनीतिक पक्षधरता कायम गर्न नहुने पदको रूपमा रहेको देखिन्छ। प्रदेश सभाको तथा सभामुखको निर्वाचनका सन्दर्भमा निजको कुनै राजनीतिक दलसंग आवद्धता रहेको भएपनि सभामुखको पदमा निर्वाचित भैसकेपछि निजको दलीय आवद्धता कायम नरही निजको हैसियत स्वतन्त्र र तटस्थ अवस्थाको रहन्छ; रहनु पर्दछ। प्रदेश सभाका सबै राजनीतिक दलहरू र सदस्यहरू प्रति सभामुखले समदुरी र समान व्यवहार कायम राख्नु पर्ने हुन्छ। सभामुखले प्रदेश सभामा रेफरी (Referee) वा अम्पायर (Umpire) प्रकृतिको भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ। सभामुख वा सभाध्यक्षलाई निष्पक्ष र तटस्थ राख्ने अभिप्रायले नै नेपालको संविधानको धारा १८६ मा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई मत दिने अधिकार नहुने, तर मत बराबर भएमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले आफ्नो निर्णायक मत दिने व्यवस्था गरिएको हो। कुनै खास राजनीतिक दल वा कुनै दलका सदस्यलाई समर्थन गर्नुको स्वभाविक अर्थ एउटासंग विशेष सम्बन्ध र अन्यसंग भिन्न प्रकारको सम्बन्ध कायम राखेको भन्ने हुन जान्छ। नियुक्तिका लागि समर्थन गर्नेले अविश्वासको प्रस्तावको समर्थनमा पनि समर्थन गर्न पाउने अवस्था आई पर्दछ। संसदीय अभ्यासको तुलनात्मक अध्ययनबाट समेत सरकार गठन प्रकृत्यामा सभामुखले समर्थन जनाएको दृष्टान्त पाउन सकिएन। सरकार गठनका लागि सहयोग गर्ने वा अन्य यस्तै कुनै कारण देखाएर सभामुखले निष्पक्ष र तटस्थ रहनु पर्ने सम्बन्धी संसदीय अभ्यासको मर्म, मूल्य, मान्यता प्रतिकूलका काम वा व्यवहार गर्न मिल्दैन। संविधानमा सभामुखले मुख्यमन्त्री नियुक्तिका सन्दर्भमा समर्थन जनाउनु हुँदैन भनी किटानी रूपमा उल्लेख गरिएको नभएपनि निजले

मत दिन पाउने सीमित अवस्था सम्बन्धमा नेपालको संविधानको धारा १८६, धारा १८२ को उपधारा (७) मा रहेको प्रकृतिको अपवादस्वरूपको प्रावधानले सभामुखलाई त्यस प्रकारको अधिकार वा अनुमति प्रदान गरेको देखिदैन। सभामुखको पदमा बहाल रहेको व्यक्तिले प्रदेश सभा सदस्यको पनि हैसियत रहेको भनी छुट्टै थप वा दोहोरो भूमिकाको दावी गर्न मिल्दैन। निजले सभामुखको भूमिकामा सीमित रहनु पर्दछ। प्रत्यर्थी सभामुख श्री बाबुराम गौतमले श्री उद्धव थापालाई मुख्यमन्त्री पदमा नियुक्तिका लागि प्रदेश प्रमुख समक्ष बहुमत सदस्य रहेको देखाउने प्रयोजनका लागि पेश गरिएको प्रस्ताव (दावीपत्र) मा हस्ताक्षर गरी जनाएको समर्थन संवैधानिक विधिशास्त्र, संवैधानिक नैतिकता, संसदीय अभ्यास र नेपालको संविधानमा रहेका प्रावधान समेतका दृष्टिले उचित, वैध र स्वीकार्य देखिएन। त्यस प्रकारको त्रुटिपूर्ण प्रस्ताव (दावीपत्र) लाई स्वीकार गरी प्रदेश प्रमुखबाट मिति २०८०/३/२१ मा गरिएको नियुक्ति समेत नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) समेतका कानून र संवैधानिक विधिशास्त्र अनुकूल देखिएन।

११. नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम रिट निवेदक हिक्मत कुमार कार्कीको नेतृत्वमा २०७९ पौषमा सरकार गठन भई उसै बखत धारा १६८ को उपधारा (४) विश्वासको मत प्राप्त गरेको र सरकार सञ्चालन भै आएको कुरामा विवाद देखिएन। केही महिना सरकार सञ्चालन भएपछि विकशित घटनाक्रमको सन्दर्भमा निजले संविधानको धारा १८८ को (२) र (३) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गर्नु पर्ने अवस्था आए अनुसार प्रदेश सभामा परीक्षण हुँदा निजले विश्वासको मत प्राप्त गर्न नसकेको भन्ने देखिएको छ। यस अवस्थामा संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम अर्को सरकार गठन गर्न नमिल्ने कुनै उचित कारण देखिएन। संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२), (३) तथा धारा १८८ को उपधारा (२) को बनौट लगायत संवैधानिक अभ्यासको दृष्टिले हेर्दा सरकार गठनका लागि उक्त धारा १६८(२) बमोजिमको विकल्प रहेसम्म सो विकल्प अपनाउनु नै मनासिव हुन्छ। “प्रदेश सभाको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम घोषणा भएको मितिले तीस दिनभित्र उपधारा (२) बमोजिम मुख्यमन्त्री नियुक्ति हुन सक्ने अवस्था नभएमा वा त्यसरी नियुक्त मुख्यमन्त्रीले उपधारा (४) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गर्न नसकेमा प्रदेश प्रमुखले प्रदेश सभामा सबैभन्दा बढी सदस्यहरू भएको संसदीय दलको नेतालाई मुख्यमन्त्री नियुक्त गर्ने” प्रावधान धारा १६८ को उपधारा (३) मा रहेको हुँदा उपधारा (२) बमोजिमको विकल्प संविधानसम्मत तवरबाट अपनाउँदा सो प्रकृयाबाट मुख्यमन्त्री नियुक्त हुन नसकेमा वा नियुक्त भएपनि निजले

विश्वासको मत प्राप्त गर्न नसकेको अवस्थामा उपधारा (३) बमोजिम प्रदेश सभामा सर्वभन्दा बढी सदस्यहरू भएको संसदीय दलको नेतालाई मुख्यमन्त्री नियुक्त गर्नु पर्ने हुन्छ। तसर्थ, जुन बिन्दूबाट संविधानको प्रयोग र पालनामा त्रुटी भएको हो, सोही अवस्थाबाट संविधानसम्मत् तवरले प्रकृया अगाडि बढाउनु मनासिव हुने भएकाले विवादित बिषयका सन्दर्भमा अहिलेको अवस्थामा संविधानको धारा १६८(२) बमोजिम सरकार गठन गर्नु नै संविधानसम्मत् हुने देखियो। धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम "मुख्यमन्त्री नियुक्ति हुन सक्ने अवस्था नभएमा" वा "त्यसरी नियुक्त मुख्यमन्त्रीले उपधारा (४) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गर्न नसकेमा" प्रदेश प्रमुखले प्रदेश सभामा सर्वभन्दा बढी सदस्यहरू भएको संसदीय दलको नेतालाई मुख्यमन्त्री नियुक्त गर्नु पर्ने प्रावधानको पालना गर्नु पर्ने अवस्था रहन्छ।

२. अतः यसमा नेपालको संविधानको धारा १३३ को उपधारा (२) र (३) बमोजिम प्रत्यर्थीहरूका नाममा देहाय बमोजिमको आदेश जारी गरिएको छः

(क) मुख्यमन्त्री पदमा प्रत्यर्थी मध्येका श्री उद्धव थापालाई नियुक्तिका लागि प्रदेश प्रमुख समक्ष प्रस्तुत गरिएको दावीपत्रमा प्रत्यर्थी मा. सभामुख श्री बाबुराम गौतमले हस्ताक्षर गरी जनाउनु भएको समर्थन, यसरी पेश भएको त्रुटिपूर्ण दावीपत्रलाई मान्यता दिई प्रदेश प्रमुखबाट श्री उद्धव थापालाई कोशी प्रदेशको मुख्यमन्त्री पदमा मिति २०८०/३/२१ मा गरिएको नियुक्ति र तत्-सम्बन्धमा भए गरिएका काम कारवाहीहरू नेपालको संविधान प्रतिकूल देखिएकाले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ।

(ख) नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम अर्को सरकार गठन गर्ने विकल्प रहेसम्म सो विकल्प अपनाउनु वाञ्छनीय देखिएको, उक्त धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम सरकार गठन गर्न मिल्ने नै अवस्था रहेको, र जुन बिन्दूबाट संविधानको प्रयोग र पालनामा त्रुटी भएको हो, सोही अवस्थाबाट संविधानसम्मत् तवरले प्रकृया अगाडि बढाउनु मनासिव हुने देखिएको हुँदा आजका मितिले सात दिनभित्र (२०८०/४/१७ गतेभित्र) नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (२) बमोजिम प्रदेश सभाको बहुमत प्राप्त गर्न सक्ने प्रदेश सभाको सदस्यलाई मुख्यमन्त्री पदमा नियुक्त गर्नु भनी प्रत्यर्थी कोशी प्रदेशका प्रदेश प्रमुख समेतको नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ।

(ग) उपरोक्त प्रकरण (ख) बमोजिम मुख्यमन्त्री नियुक्ति हुन सक्ने अवस्था नभएमा वा त्यसरी नियुक्त मुख्यमन्त्रीले नेपालको संविधानको धारा १६८ को उपधारा (४) बमोजिम विश्वासको मत प्राप्त गर्न नसकेमा धारा १६८ को उपधारा (३) बमोजिम मुख्यमन्त्री नियुक्त हुने नै भएकाले रिट निवेदकको माग बमोजिम अहिले नै निज रिट निवेदकलाई "सरकारको नेतृत्व गर्ने अवसर दिनु दिलाउनु" भनी रिट आदेश जारी गरिरहन परेन।

३. प्रस्तुत आदेश तत्काल कार्यान्वयन हुनु पर्ने प्रकृतिको भएकाले प्रत्यर्थीहरूको जानकारी तथा कार्यान्वयनका लागि अविलम्ब सबै प्रत्यर्थीहरूलाई तथा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई समेत यो संक्षिप्त आदेशको एक/एक प्रति प्रतिलिपी पठाई दिनु।

आदेशको पूर्ण पाठ पछि तयार गरिने छ।

(तिलप्रसाद श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

(आनन्दमोहन भट्टराई)
न्यायाधीश

(ईश्वर प्रसाद खतिवडा)
न्यायाधीश

इति संवत् २०८० साल साउन ११ रोज ५ शुभम् ।